

TULEVAISUUSVALIOKUNNAN LAUSUNTO 3/2014 vp

Hallituksen esitys eduskunnalle valtion talous- arvioksi vuodelle 2015

Valtiovarainvaliokunnalle

JOHDANTO

Vireilletulo

Eduskunta on 19 päivänä syyskuuta 2014 lähettänyt hallituksen esityksen valtion talousarvioksi vuodelle 2015 (HE 131/2014 vp) valmistelevasti käsiteltäväksi valtiovarainvaliokuntaan.

Eduskunnan työjärjestyksen 38 §:n 3 momentin nojalla tulevaisuusvaliokunta on päättänyt antaa toimialaansa koskevan lausunnon talousarvioesityksestä valtiovarainvaliokunnalle.

Asiantuntijat

Valiokunnassa ovat olleet kuultavina

- opetusneuvos Jorma Karhu, opetus- ja kulttuuriministeriö
- rehtori Jukka Kola, Helsingin yliopisto
- rehtori Tuula Teeri, Aalto-yliopisto

- pääjohtaja Juhani Eskola, Terveiden ja hyvinvoinnin laitos (THL)
- johtaja Hannu Kemppainen, Teknologian kehittämiskeskus Tekes
- johtaja Riikka Heikinheimo ja ylijohdaja Marja Makarow, Suomen Akatemia
- pääsuunnittelija Kai Husso, Tutkimus- ja innovaationeuvosto (TIN)
- tieteellinen johtaja Anne-Christine Ritschkoff, Valtion teknillinen tutkimuskeskus VTT
- apulaisjohtaja Lauri Kaira, Gramex ry.

Lisäksi kirjallisen lausunnon ovat antaneet

- opetus- ja kulttuuriministeriö
- Lappeenrannan teknillinen yliopisto
- Luovan työn tekijät ja yrittäjät Lyhty ry

VALIOKUNNAN KANNANOTOT

Perustelut

Tulevaisuusvaliokunta keskittyy lausunnossaan:

- tutkimus-, kehittämis- ja innovaatorahoitukseen (TKI),
- tieteen laatuun,
- tiedeyhteisön yhteiskunnalliseen vuorovaikutukseen,
- julkishallinnon innovaatioita tukeviin hankintoihin sekä
- luoviin aloihin.

Tutkimus-, kehittämis- ja innovaatorahoitus

Suomi ei voi kilpailla resurssien määrällä, vaan kilpailukyky on hankittava korkealaatuisella osaamisella. Globaali kilpailu markkinoista ja työstä on kasvanut. Tämä korostaa entisestään osaamisen merkitystä. Tilanteen tekee entistä vaikeammaksi se, että kilpailukyvyn ylläpitämiseksi ei enää riitä pelkkä osaaminen — mitä korkeammalle tiedon ja taidon tasolle kurkotetaan, sen selvemmin tarvitaan huippuosaamista. Tämä puolestaan edellyttää voimavaroja, mutta pienel-

tä maalta myös pitkäjänteisyyttä, rohkeutta, ketteryyttä ja keskittymistä tärkeimpään.

1990-luvun laman aikana voimakkaat panostukset muun muassa tieto- ja viestintäteknoologiaan auttoivat Suomea nousemaan globaalista lamasta tietoyhteiskunnallistumisen kansainväliseksi edelläkävijäksi. Vaikka myös 2000-luvun talouskriisit sekä käynnissä oleva teollisuuden rakennemuutos edellyttävät vahvaa panostusta osaamiseen, niin tutkimus-, kehittämis- ja innovaatiotoiminnan (TKI) volyymi ja sen osuus bruttokansantuotteesta (TKI-intensiteetti) ovat viime vuodet olleet laskusuunnassa. Sekä julkinen että yksityinen sektori ovat karsineet TKI-menojaan 2010-luvulla. Suomen TKI-intensiteetti oli korkeimmillaan vuonna 2009 (3,75 %). Tämän jälkeen se on pudonnut nykyiselle, noin 3,4 %:n tasolle. Lähivuosina intensiteetin uskotaan edelleen laskevan ja jäävän alle 3,3 %:n. Tilastokeskuksen mukaan valtion budjetissa kohdennetaan TKI-toimintaan tänä vuonna 1 955 miljoonaa euroa. Edellisvuodesta rahoitus kutistuu 42 miljoonaa. Kun katsotaan koko tähänastista hallituskautta (2011–2014), on valtion TKI-rahoitus laskenut reaalisesti noin 240 miljoonaa euroa. Valtionrahoituksen bkt-osuus on vuonna 2014 arviolta 0,96 prosenttia (1,05 % vuonna 2011). Suomi on siten jäämässä jälkeen myös EU:ssa yhteisesti sovitusta julkisen TKI-rahoituksen yhden prosentin intensiteettitavoitteesta. Suomessa julkisen sektorin panostus yritysten TKI-toiminnan kannusteisiin onkin yksi OECD-maiden alimmista ja alle puolet EU:n keskiarvosta. Talousarvion sisältämät TKI-rahoituksen leikkaukset eivät paranna tätä tilannetta.

Hallitusohjelman mukaiseen 4 %:n bkt-intensiteettitavoitteeseen on vuonna 2014 matkaa arviolta yli 1,2 miljardia euroa. Julkisen TKI-rahoituksen näkökulmasta tavoitteen täyttyminen edellyttäisi esimerkiksi valtion vuoden 2014 TKI-budjettiin suhteutettuna lähes 500 miljoonan euron korotusta. Yrityssektorin kohdalla lisäystarve olisi huomattavasti tätäkin mittavampi.

Myös hallituksen talousarvio vuodelle 2015 sisältää monia tutkimus-, koulutus- ja innovaa-

tiopoliittisia toimia, jotka vähentävät tutkimukseen käytettävissä olevan rahoituksen määrää:

— Suomen Akatemian myöntövaltuus pienee 20 miljoonaa euroa.

— Tutkimus-, kehittämis- ja innovaatiotoiminnan tukemisen valtuutta leikataan 40 miljoonaa euroa.

— Strategisen tutkimuksen rahoitusvälineeseen irrotetaan tutkimusrahoitusta 70 miljoonaa euroa, mutta käyttöön tulee vain 57 miljoonaa euroa: vähennystä 13 miljoonaa.

Kokonaisvähennys tiedesektorille on siis yli 70 miljoonaa eli yli 3 % rahoituksesta.

Esimerkiksi Suomen Akatemiaan kohdistuvilla leikkauksilla on suora vaikutus Suomen tieteen laatuun. Akatemia rahoittaa laatukilpailun perusteella maamme parhaita tutkijoita ja tutkimusryhmiä, jotka työskentelevät enimmäkseen yliopistoissa (joihin suuntautuu yli 80 % Akatemian rahoituksesta) ja tutkimuslaitoksissa. Suomen Akatemian rahoittamien tutkijoiden keskimääräinen viittausindeksi on merkittävästi korkeampi kuin muiden suomalaisten tutkijoiden.

Yliopistojen ja sektoritutkimuslaitosten rahoitukseen vaikuttaa myös Tekesin avustusvaltuuksien leikkaaminen ja rahoitusvaltuuksien muuttaminen samalla entistä lainapainotteisemmiksi. Riippumattoman seurannan mukaan Tekes on viime vuosikymmeninä ollut rahoittamassa 65 % Suomessa syntyneistä merkittävistä innovaatioista. Samaan aikaan Tekesin rahoitus kaikista yritysten TKI-toiminnasta Suomessa on ollut vain noin 3 %. Kolmen vuoden tarkastelujaksolla Tekesin rahoittamien pienten ja keski suurten yritysten liikevaihto kasvoi taantumankin aikana 20 prosenttiyksikköä enemmän ja työpaikat lisääntyivät 17 prosenttiyksikköä enemmän kuin muissa vastaavissa yrityksissä. Viimeisimmässä asiakastytytyväisyyskyselyssä Tekes sai arvosanan 4,3 asteikolla 1–5. Arvioon sisältyy myös kielteisten rahoituspäätöksen saaneiden asiakkaiden antama palaute. Tekesin toimintaan vaikuttavat merkittävästi myös Tekesin omaan toimintaan käytössä olevien toimintamenojen pieneneminen sekä ELY-keskusten resurssileikkaukset, sillä yli kolmasosa Te-

kesin rahoitustyöstä tehdään ELY-keskusten henkilöresursseilla.

Sektoritutkimuslaitosten, kuten esimerkiksi Terveystieteiden ja hyvinvoinnin laitoksen (THL) ja Valtion teknillisen tutkimuskeskuksen (VTT), toimintaan vaikuttaa myös niiden perusrahoituksen merkittävä väheneminen, kun niiden rahoitusta siirretään muun muassa Suomen Akatemian ja valtioneuvoston uusiin rahoitusinstrumentteihin.

Valtiontalouden kehyksissä vuosille 2015—2018 kohdistuu THL:n rahoitukseen suuria leikkauksia. Tuottavuusleikkaukset, tutkimuslaitosuudistus ja sektoritutkimussäästöt merkitsevät talousarviorahoituksen vähentymistä yhteensä yli 18,6 miljoonalla eurolla eli 27 %:lla vuoden 2013 tasosta, joka oli 70,2 milj. euroa. THL on juuri käynnistänyt toisen merkittävän yt-neuvottelukierroksen, jossa esitetyt toimenpiteet (yhteensä 130 henkilötyövuotta) on mitoitettu kattamaan vuosien 2015 ja 2016 tiedossa olevat budjettileikkaukset. Irtisanomisten myötä THL menettää pysyvästi osaamista ja sen kyky tuottaa päätöksentekoa tukevaa tutkimusta heikentyy.

VTT:n budjetin osuus Suomen TKI-panostuksista (6,8 miljardia euroa) on 4 %. Selvitysten mukaan VTT on tällä budjetilla ollut mukana kehittämässä 36 % suomalaisista innovaatioista. VTT:llä on siksi keskeinen rooli suomalaisessa innovaatiojärjestelmässä. VTT on myös yksi Euroopan merkittäviä tutkimus- ja teknologiaorganisaatioita. VTT:n suora valtion budjettirahoitus leikkautuu tiedossa olevien päätösten mukaan noin 30 % vuoteen 2017 mennessä. Suurimmillaan leikkaukset ovat vuonna 2017 (noin 23 miljoonaa euroa). Budjettirahaa käytetään myös EU-projektien vastinrahana: 2 euroa EU-rahoitusta vaatii 1 euron budjetin eli vastinrahaa. Leikkausten myötä myös tämä vastinraha vähenee aiheuttaen EU-projektivolyymien pienehmissä. Tutkimustoiminnan supistuminen vaikuttaa suoraan VTT:n henkilöstömäärään ja toiminnan vaikuttavuuteen innovaatiotoimijana.

Valtion talousarvioon liittyvät sisäiset siirrot esimerkiksi sektoritutkimuslaitoksilta ja yliopistoilta Suomen Akatemialle ja valtioneuvoston

uusiin strategiaan rahoitusinstrumentteihin lisäävät kilpaillun TKI-rahoituksen määrää ja voivat osaltaan lisätä myös tutkimuksen vaikuttavuutta. Mutta kokonaisuudessaan TKI-rahoituksen määrä silti vähenee, mikä näkyy erityisesti sektoritutkimuslaitoksissa henkilökunnan irtisanomisena sekä pitkäjänteisten tutkimusryhmien ja tutkimusperinteiden hajoamisena. Talousarviossa esitettyjen budjettiehdotusten myötä Suomen TKI-toiminta vähenee.

Tulevaisuusvaliokunnan mielestä tutkimuksen, opetuksen ja kehittämisen vähentäminen ei ole oikeasuuntainen toimenpide tilanteessa, jossa osaamisen merkitys kilpailukyvyllä ja talouskasvulle kasvaa.

Valiokunnan mielestä kestävä, innovaatioihin ja osaamiseen perustuvan kasvun ja päätöksenteon edistämiseksi opetuksen, tutkimuksen, kehittämisen ja innovaatioiden resurssien kehitystrendiä ei saa kääntää vähenevään suuntaan, vaan niiden kasvu tulee turvata.

Tieteen perusrahoitus sekä riittävät resurssit EU:n tutkimusohjelmiin osallistumiseen on turvattava.

Tulevaisuusvaliokunta muistuttaa, että eduskunta on syksyllä 2014 tulevaisuusmietinnön (TuVM 1/2014 vp — VNS 7/2013 vp) hyväksyessään yksimielisesti edellyttänyt, että hallitus saavuttaa tutkimus-, kehittämis- ja innovaatiotoiminnan (TKI) tavoitteeksi asetetun 4 %:n bruttokansantuotetavoitteen yhdessä yksityisen sektorin kanssa.

Tieteen laatu

Julkaisumäärien ja julkaisujen saamien viittausten perusteella Suomen tieteen taso on säilynyt käytännössä entisellään 2000-luvulla. Eroa esimerkiksi Ruotsiin ei ole pystytty kaventamaan, ja Tanskan suhteellinen taso on entisestään vahvistunut. Uusimpien selvitysten (Tieteen tila 2014, Suomen Akatemia) mukaan suomalaisen tieteen huippujulkaisujen viittaussindeksi on 1.04, Ruotsissa 1.16 ja Tanskassa peräti 1.40 maailman keskitason ollessa 1.00.

Suomi panostaa yliopistolaitokseensa suunnilleen yhtä paljon kuin samankokoinen Tanska. Mutta jos verrataan huippututkimuksen osuutta tieteellisestä kokonaistuotannosta (Leidenin yliopiston ranking, 2014), niin Euroopan parhaan 100 yliopiston joukkoon mahtuu kolme tanskalaista yliopistoa, joista paras on sijalla 23. Suomesta Helsingin yliopisto on sijalla 125 ja Aalto-yliopisto sijalla 159. Väkiluvultaan osapuilleen Suomen kokoinen Singapore saa vastaavasti yhden yliopiston maailman 100 parhaan joukkoon ja toisen sijalle 112. Shanghain yliopistovertailussa ja QS-vertailussa suomalaisista yliopistoista parhaiten sijoittuu Helsingin yliopisto, joka on Shanghain yliopistovertailussa 73. sijalla ja QS-vertailussa 67:llä.

Yliopistojen ja muiden tutkimuslaitosten laatu ja menestymistä voidaan arvioida myös sen perusteella, miten hyvin ne onnistuvat hankkimaan kilpailtua EU-rahoitusta. Suomi oli EU:n 7. puiteohjelmassa 8. suurin (väkilukuun suhteutettuna 5. suurin) nettosaaja palautuskertomella 1,18. Suomeen voidaan siis katsoa palautuvan takaisin 1,18-kertaisesti puiteohjelmaan sijoitettu raha. Pohjoismaihin verrattuna Suomi on menestynyt Norjaa paremmin, mutta Ruotsia ja Tanskaa heikommin. Viimemainitut ovat Suomea edellä esimerkiksi osallistumisten ja koordinoitujen onnistumisprosentilla ja koordinoitua tiaktiivisuudella mitattuna.

Tulevaisuusvaliokunnan kuulemien asiantuntijoiden mukaan Suomen TKI-panostus sirpaloituu moniin pieniin ja keskenään päällekkäisiin yksiköihin. Siksi rahoitus yksikköä kohden ei yhdessäkään suomalaisessa yliopistossa riitä kansainvälisesti kilpailukykyisen toiminnan rakentamiseen ja ylläpitämiseen. Suomen on siksi — joidenkin asiantuntijoiden mukaan — joko nostettava rahoituksen tasoa tai järkiperaistettava rahan käyttöä. Muutaman huippuyliopiston nostaminen maailman sadan parhaan yliopiston joukkoon voi tällöin edellyttää muiden yliopistojen resurssien vähentämistä ja merkittävää työnjakoa muun muassa tutkimuksessa ja korkeimmassa opetuksessa.

Samaan aikaan toiset asiantuntijat kuitenkin toteavat, että esimerkiksi tämän vuoden Times

Higher Education -arvioinnissa neljänsadan parhaan yliopiston joukossa on 7 yliopistoa Suomesta. Väestöön suhteutettuna tämä on korkeimpia lukuja koko maailmassa (Ruotsi 10 kpl, Tanska 5 kpl, Norja 4 kpl, USA 108 kpl, UK 45 kpl). Ja loputkin suomalaiset yliopistot ovat kuudensadan parhaan joukossa. Tätä voidaan pitää erittäin hyvänä tuloksena maailmassa, jossa on kymmeniätuhansia yliopistoja.

Esimerkiksi Saksa ja Ruotsi ovat jo tehneet satojen miljoonien eurojen erityispanostuksia huippututkimuksen tukemiseksi parhaissa yliopistoissaan. Tanska puolestaan on merkittävästi tiivistänyt korkeakoulu- ja tutkimuslaitoskenttää kriittisen massan ja ensiluokkaisen tutkimuksen takaamiseksi. Tanskassa on tällä hetkellä vain 8 tutkimusyliopistoa. Britanniassa 25 % yliopistoista saa 75 % resursseista. Keskustelu yliopistojen rahoituksen rakenteellisesta muutoksesta on käynnistymässä myös Suomessa. Kansallisten ja kansainvälisten kokemusten perusteella yliopiston koko ei kuitenkaan ole keskeinen tekijä yliopistotoiminnan kehittämisessä. Pienikin yliopisto pystyy laadukkaaseen toimintaan. Tärkeämpää on laadukkaan tutkimuksen ja opetuksen vaatima fokuusoituminen ja sen myötä tieteenala- tai koulutusyksiköiden riittävä suuruus. Esimerkiksi maailman parhaaksi yliopistoksi arvioitu yhdysvaltalainen Caltech on suunnilleen Lappeenrannan teknillisen yliopiston kokoinen (vaikkakin budjetiltaan suurempi).

Yliopistouudistus antoi suomalaisille yliopistoille mahdollisuuden omien strategioidensa muodostamiseen ja niiden aktiiviseen toteuttamiseen. Kuitenkin profiloituminen eli painoalojen valitseminen ja niiden aktiivinen tukeminen on jäänyt toistaiseksi varsin vähäiseksi. Erityisen vaikeaksi on osoittautunut poisvalintojen teko.

Yksi esimerkki onnistuneesta fokusoinnista ja sen myötä saavutetusta laadun kasvusta on Lappeenrannan teknillinen yliopisto, joka on nopeassa tahdissa noussut maailman 300 parhaan yliopiston joukkoon. Vuonna 2008 siellä oli 31 painoalaa. Tänäpäin painoaloja on vain kolme: 1) vihreä teknologia, 2) kestävä kilpailukyky luominen sekä 3) kansainvälinen Venäjä-yh-

teyksien rakentaja. Toimintamallien muuttaminen ja laadun nopea kehittäminen ovat edellyttäneet myös kannustin- ja ohjausjärjestelmien uudelleen ajattelua. Lappeenrannan teknillinen yliopisto on tietoisesti rakentanut mallin, jossa vain strategiaa tukevien asioiden tekemisestä palkitaan, niin akateemista tulosta tekevinä yksikköinä kuin yksilöinä. Lisäksi on panostettu kansainvälisyyteen: tiedeyhteisö rakentuu parhaillaan 67 eri kansallisuudesta ja uusista opiskelijoista kolmannes on muita kuin suomalaisia.

Valiokunta katsoo, että yliopistojen yhteistyötä on vauhditettava. Yhteistyön avulla myös maakuntayliopistot voivat kehittyä kansallisesti ja kansainvälisesti merkittäviksi osaamiskeskittymiksi omilla vahvuusalueillaan.

Tiedesektorin sisäisenä siirtona talousarvio vuodelle 2015 sisältää 50 miljoonan euron siirron yliopistoilta Suomen Akatemialle. Tämä rahoitus käytetään yliopistojen profiloitumisen vauhdittamiseen, työnjaon ja yhteistyön tukemiseen. Tämä toimenpide on tulevaisuusvaliokunnan mielestä askel oikeaan suuntaan.

Tiedeyhteisön yhteiskunnallinen vuorovaikutus

Kustannustehokkuutta ja laatua voidaan kehittää yliopistojen ja ammattikorkeakoulujen yhteistyötä lisäämällä. Esimerkiksi Lappeenrannan teknillinen yliopisto ja samalla kampuksella sijaitseva Saimaan ammattikorkeakoulu ovat kehittäneet pitkäjänteisesti yhteistyötään tutkimuksessa ja opetuksessa ja listanneet seuraavanslaisia hyötyjä:

— Sekä yliopistolle että ammattikorkeakoululle kertyy kustannussäästöä infrassa (esimerkiksi luentotilat, kirjasto, tietohallinto, kulunvalvonta).

— Suurempi ja vetovoimaisempi kampus on houkuttelevampi nuorille. Yliopisto ja ammattikorkeakoulu voivat myös yhdessä luoda kampukselle elementtejä, jotka ovat molemmille organisaatioille täydentäviä; ei kilpailevia.

— Yhteistyö selkeyttää merkittävästi työnjakoa tiedeyliopistojen ja ammattikorkeakoulujen välillä.

— Yhteistyö luo yliopistolle positiivisen paineen tarkastella omaa toimintaansa kansainvälisen tiedeyliopiston näkökulmasta.

— Yliopistolla on mahdollisuus hyötyä ammattikorkeakoulujen palvelutoiminnasta (esimerkiksi henkilöstökoulutus, opiskelijoiden liikuntapalvelut, eräiden tutkimustulosten verifiointi muun muassa protojen rakentamisena).

— Ammattikorkeakoululla on mahdollisuus hankkia edullisemmin korkeatasoisempaa palvelua (esimerkiksi kirjaston ja tieteellisen kirjaston ero).

— Ammattikorkeakoululle koituu imago-hyöty vetovoimaisemmasta kampuksesta: ammattikorkeakoulun oma identiteetti helppo ja hyödyllistä säilyttää.

Yhteistyötä haittaavaksi ongelmaksi Lappeenrannan teknillinen yliopisto ja Saimaan ammattikorkeakoulu ovat kokeneet lainsäädännön, joka ei nykymuodossaan mahdollista esimerkiksi yhteistä kielenopetusta. Toimenpide-ehdotuksena Lappeenrannan teknillinen yliopisto ja Saimaan ammattikorkeakoulu ehdottavat kielenopetuksen yhdistämistä yliopistojen ja ammattikorkeakoulujen välillä. Tässä erityisessä tapauksessa vieläpä siten, että yliopisto hankkisi kielenopetuksen ammattikorkeakoulusta.

Hyviä esimerkkejä yhteistyöstä elinkeinoelämän kanssa löytyy muun muassa Aalto-yliopistosta: kun mittarina on yhteisjulkaiseminen elinkeinoelämän kanssa, Aalto-yliopisto on sijalla 16 maailmassa (Leidenin yliopisto, 2014). Aalto on myös USA:n MIT:n teettämän tutkimuksen mukaan yksi viidestä maailman lupaavimmasta yliopistosta opiskelijavetoisessa yrittäjyydessä. Aalto-yliopisto on selkeästi saavuttamassa niitä tavoitteita, joita tekniikan, kauppatieteiden ja taiteiden yhdistämisellä sekä uusilla toimintamalleilla etsittiin. Haasteena Aalto-yliopisto kokee kansallisen rahoituksen asteittaisen vähene-
misen sekä toimintaa arvioivat (ja rahoitukseen vaikuttavat) mittarit, jotka eivät sovellu uusiin ja

innovatiivisiin toimintamalleihin ja yhteiskunnalliseen vuorovaikutukseen.

Valtioneuvoston syyskuussa 2013 tekemän periaatepäätöksen mukaisesti muodostetaan uusi strategisen tutkimuksen rahoitusväline, jonka hallinnointia varten Suomen Akatemian yhteyteen perustetaan strategisen tutkimuksen neuvosto. Strategisen tutkimuksen rahoitus kohdistetaan erityisesti sellaiseen korkeatasoiseen ja vaikuttavaan tutkimukseen, joka tukee tiedolla johtamista (evidence-based policy) ja/tai hakee ratkaisuja elinkeinoelämän ja julkisen sektorin uudistumiseen. Eritystä huomiota kiinnitetään niihin mekanismeihin, joilla tutkimuksen tieto siirtyy sitä tarvitsevien käytettäväksi sekä tutkimuksen aikana että sen päätyttyä. Myös tällä toimenpiteellä parannetaan tiedeyhteisön yhteiskunnallista vuorovaikutusta sekä tutkimuksen vaikuttavuutta.

Tulevaisuusvaliokunta kannattaa tätä uudistusta, mutta uudistuksen tavoitteiden toteutumista vaikeuttaa se, jos valtion tutkimuslaitoksilta, Suomen Akatemialta ja Tekesiltä kerätty 70 miljoonan myöntövaltuus supistuu budjettiehdotuksessa 57 miljoonaan.

Tulevaisuusvaliokunta korostaa, että tiedeyhteisön yhteiskunnallista vuorovaikutusta (YVV) voidaan edistää kehittämällä parempia indikaattoreita ja mittareita. Nämä mittarit on huomioitava yliopistojen resursseista päätettäessä. Parhaillaan yhteiskunnallisesta vuorovaikutuksesta ja uusista toimintamalleista ei juurikaan palkita. Nykyinen palkitsemis- ja rahoitusjärjestelmä tukee perinteistä julkaisemista ja opetusta.

Tulevaisuusvaliokunta ehdottaa myös, että yliopistojen ja ammattikorkeakoulujen yhteistyön lainsäädännölliset esteet esimerkiksi opeksessa poistetaan.

Tutkimustulosten hyödyntämiseen, tuotteistamiseen ja kaupallistamiseen on panostettava. Nykyisin liian suuri osa tutkimustuloksia jää hyödyntämättä.

Koulutusvienti on tulevaisuudessa yhä olennaisempi osa yliopistojen kansainvälistymisstrategiaa; se tukee kansainvälistä yhteistyötä

ja verkostoitumista, kasvattaa myös omaa osaamista sekä laajentaa yliopistojen rahoitus-pohjaa.

Tulevaisuusvaliokunnan mielestä koulutusvientiä säätelevää lainsäädäntöä tulisi muuttaa siten, että yliopistoilla ja ammattikorkeakouluilla on mahdollisuus myydä tutkintoja globaaleille markkinoille.

Julkishallinnon innovaatioita tukevat hankinnat

Tutkimus- ja innovaationeuvoston Tutkimus- ja innovaatiopoliittisessa linjauksessa vuosille 2011—2015 strategisena kehittämislinjana esitetään, että julkisen sektorin tulisi edistää edelläkävijämarkkinoiden syntymistä sekä tukea innovaatioiden aikaansaamista ja leviämistä ottamalla itse käyttöön innovaatioita. Lisäksi tulisi luoda kysyntä- ja käyttäjälähtöistä pilotointia, yhteistyö- ja testialustoja ja demonstrointia sekä näitä edistäviä uusia rahoitus- ja muita tukikäytäntöjä. Julkisen sektorin hankintatoimintaa ja -menetelmiä tulisi siksi kehittää innovointia edistäväksi.

Yhdysvalloissa innovatiivisia hankintoja on edistetty muun muassa lainsäädännöllä, joka on edellyttänyt julkisia organisaatioita käyttämään osan budjetistaan innovatiivisiin hankintoihin pk-yrityksiltä (Innovative Contracting Case Studies, The White House Office of Science and Technology Policy, OSTP 2014). Tutkimus- ja innovaationeuvoston valmisteilla olevassa uudessa tutkimus- ja innovaatiopoliittisessa linjausluonnoksessa (2014) on selvitetty USA:ssa koekeltujen ja hyväksi havaittujen toimintamallien soveltuvuutta Suomeen: julkiset toimijat voisivat käyttää vähintään 3 % hankintabudjetistaan hankintoihin, jotka edustavat uusia ratkaisuja markkinoilla. Lisäksi voidaan järjestää avoimia innovaatiokilpailuja, joilla kootaan toimijoita ja voimavaroja erikseen määriteltynä yhteiskunnallisten haasteiden ratkaisemiseksi. Tulevaisuusvaliokunnan kuulemien asiantuntijoiden mukaan myös EU:ssa on käsitelty samaa asiaa ja suhtautuminen on ollut positiivista. Tämä edel-

lyttää lainsäädännön uudistamisen lisäksi myös julkisen sektorin hankintaosaamisen kehittämistä.

Tulevaisuusvaliokunta ehdottaa, että tutkimus-, kehittämis- ja innovaatiopanos- tusta kohdistetaan erityisesti kasvuhakui- siin yrityksiin ja perustutkimukseen.

Yritystukien painopistettä on samalla siirrettävä säilyttävistä uudistumista tu- keviin.

Yritykset ovat talouskasvun moottori, mutta valtiolla on vastuu siitä, että yrityksillä on edelly- tykset työllistämiseksi ja kannattavalle yritystoi- minnalle. Uutta luovan innovatiivisen ympäris- tön rakentamisessa valtiolla on erityisen keskei- nen rooli, mutta vain yritysten kyky vastata markkinoiden odotuksiin varmistaa kannatta- vuuden.

Tulevaisuusvaliokunnan mielestä kansalliset panostukset muun muassa ympäristöön, jäte- huoltoon, energiaan, liikenteeseen, rakentami- seen sekä hyvinvointiin ja opetukseen on järke- vää kohdentaa niihin teknologioihin, joilla us- komme olevan myös viennin mahdollisuus. Sil- lä tavalla kotimarkkinoiden arkiset, välttämättö- mät hankinnat tukevat myös tuotekehitystä ja toimivat referenssinä viennissä.

Tulevaisuusvaliokunta ehdottaa lainsää- dännön uudistamista siten, että julkisten toimijoiden on käytettävä vähintään 3 % hankintabudjetistaan hankintoihin, jotka edustavat uusia ratkaisuja markkinoilla sekä myös avoimia innovaatiokilpailuja, joilla kootaan toimijoita ja voimavaroja erikseen määriteltyjen yhteiskunnallisten haasteiden ratkaisemiseksi.

Luovat alat

Edellä käsitelty tutkimuksen, kehittämisen ja in- novaatioiden rahoitus sekä tieteen laadun kehit- täminen ovat yhteyksissä teknologian kehittämi- seen, mutta myös luovat alat muodostavat mer- kittävän osan kansantuotteestamme ja työpai- koistamme. Ne ovat kasvavia toimialoja: kult-

tuuri- ja viihdealan työpaikkamäärä on kasvanut Tilastokeskuksen mukaan 20,1 % vuodesta 2007. EU:n tilastojen mukaan tekijänoikeusalat työllistävät 4,3 % Suomen työvoimasta (toisek- si eniten EU:ssa) ja tuovat 4,8 % bkt:stämme (EU:n kolmanneksi suurin). Kulttuurilla ja tai- teella on myös vahva alueellinen vaikutus. Ne syntyvät paikallisesti ja vahvistavat Suomen alueiden elinvoimaisuutta.

Suomen tilastokeskuksen luokittelussa luov- vat alat on jaettu useampaan pääluokkaan. Näitä ovat "taiteet, viihde ja virkistys" sekä "informaa- tio ja viestintä". Edelliseen kuuluu Tilastokes- kuksen mukaan muun muassa "erilaisia kulttuu- ri-, viihde- ja virkistyspalveluja, kuten musiiki- ja teatteriesityksiä" ja jälkimmäiseen muun muassa "tieto- ja kulttuurituotteiden valmistus ja jakelu". Yhteensä nämä pääluokat tuovat 6,5 % bkt:stä, mutta niiden sisällä on muitakin kuin luovia aloja. Näitä ovat muun muassa me- dia-ala ja televiestintä, jotka toki suurelta osin liittyvät luovien sisältöjen jakeluun.

Suomen kansantalous nojaa yhä enemmän kulttuuristen sisältöjen tuotantoon ja hyödyntä- miseen sekä luovien yksilöiden innovatiiviseen työhön. Luovalla alalla toimitaan usein yrittäjänä, freelancerina ja ammatinharjoittajana. Vaki- tuisen kuukausipalkan saaminen on taiteen ja kulttuurin alalla poikkeus. Pätkätyöt ovat yleis- iä. Siksi on huolehdittava siitä, että Suomessa syntyy jatkossakin hyvää luettavaa, katsottavaa, kuunneltavaa ja pelattavaa. Toimivat sisältö- markkinat edellyttävät kysynnän ja tarjonnan li- säksi vahvaa omistusoikeutta henkiseen omai- suuteen. Tekijänoikeuden tulee suojata tekijöi- den, taiteilijoiden ja luovan alan yritysten oikeu- det suhteessa teosten käyttäjiin.

Lainauskorvaus on teosten lainamääriin pe- rustuva tekijänoikeuskorvaus, jota maksetaan te- kijöille korvauksena heidän teostensa lainaami- sesta kirjastoista. Yksittäisen tekijän saama kor- vaus määräytyy hänen teostensa yhteenlasketun lainamäärän perusteella. Korvaus perustuu Eu- roopan unionin vuokraus- ja lainausdirektiiviin. Lainauskorvauksiin vuosittain valtion budjetis- sa varattava määräraha on Suomessa muihin Pohjoismaihin verrattuna melko alhainen. Mää-

rärahan nykyisellä tasolla voidaan yhdestä laina-
tapahtumasta suorittaa korvausta noin 6 senttiä.

Alan edustajien mukaan tämä korvaus ei riitä
korvaamaan tekijöille lainaamisesta aiheutuvaa
ansionmenetystä. Lisäksi merkittävä osa kirjalli-
suuden lainoista tapahtuu opetusta ja tutkimus-
toimintaa palvelevista kirjastoista, joista tapah-
tuvasta lainaamisesta ei makseta tekijöille lain-
kaan korvausta. Kirjastojen vuosittainen koko-
naislainamäärä Suomessa on noin 100 miljoonaa
lainaa, opetus- ja tutkimuskirjastojen osuus
tämästä on noin 20 miljoonaa.

Laki antaa kuluttajalle oikeuden kopioida
kulttuuri- ja viihdesisältöjä omaan ja lähipiiriin-
sä käyttöön. Esimerkiksi tuttavalta tai kirjastos-
ta lainatusta äänilevystä voi laillisesti ottaa muu-
tamia kopioita. Tätä tilannetta tasapainottamaan
luotiin EU-direktiiviin perustuva hyvitysmaksu.
Vaikka laillinen yksityinen kopiointi ei ole Suo-
messä vähentynyt, niin hyvitysmaksun tuotto on
silti romahtanut alle puoleen 2000-luvun puoli-
välin vakiintuneesta tasosta. Se tuottaa nykyisin
vain runsaan sentin hyvityksen per kopioitu tie-
dosto. Hyvitysmaksutulon romahtaminen joh-
tuu teknologian muutoksesta: ihmiset kopioivat
yhä suuremmassa määrin sellaisille tallennus-
alustoille, jotka eivät ole hyvitysmaksun piiris-
sä. Näitä ovat muun muassa tietokoneet ja mat-
kapuhelimet. Kopiointiin soveltuvia laitteita
myydään vuodessa jo yli 1,1 miljardilla eurolla
— mutta hyvitysmaksullisia laitteita vain noin
60 miljoonalla eurolla. Hyvitysmaksujärjestel-
mä ei toimi, kun 95 % kopiointivälineiden kau-
pasta jää sen ulkopuolelle.

Luovien alojen etujärjestöt ovat huomautta-
neet, että televisio-ohjelmien ns. siirtovelvoite-
jakelun (must carry) korvausoikeus poistettiin
tekijänoikeuslaista Suomea sitovien kansainvä-
listen sopimusten ja EU-direktiivien vastaisesti
1.1.2006. Sen takia kaapelitelevisioyhtiöt saa-
vat lain nojalla jakaa vapaasti vastaanotettavia
televisiokanavia maksamatta niistä normaaleja
tekijänoikeuskorvauksia. Syntynyt tilanne on
poikkeuksellinen koko Euroopassa. Tekijänoi-
keusjärjestöt Gramex, Kopiosto ja Teosto jätti-
vät siksi 19.6.2007 Euroopan komissiolle viral-
lisen valituksen siirtovelvoitteeseen liittyvän te-

kijöiden korvausoikeuden poistamisen johdos-
ta. Tämä prosessi on johtanut siihen, että komis-
sio on käynnistänyt rikkomusmenettelyn Suo-
mea kohtaan lähettämällä Suomelle virallisen
huomautuksen 21.2.2014.

Luovien alojen toimijoiden mukaan on myös
kohtuutonta, että vuosien takaisesta työstä jälki-
käteän kertyvä tekijänoikeuskorvaus leikkaa
työttömäksi jääneen taiteilijan työttömyyskor-
vausta (myös peruspäivärahaa). Esimerkiksi
pääomatulo ei tätä tee, eli työttömyyskorvausta
saa täysimääräisenä, vaikka saisi osinko- tai
vuokratuloja. Luovien alojen etujärjestöt ehdot-
tavatkin siksi, että tekijänoikeustulon kohtelu
sosiaaliturvan ja etuuksien määrittelyssä on saa-
tava yhdenvertaiseksi palkkatulon ja yrittäjän
elinkeinotulon kanssa. Asiantuntijakeskusteluissa
on myös esitetty, että tekijät voisivat Ruotsin
mallin mukaisesti ohjata tekijänoikeuskorvauk-
set omistamalleen yhtiölle pääomatuloksi. Tule-
vaisuusvaliokunta kannattaa näiden asioiden
selvittämistä.

Yleisesti ottaen hallituksen talousarvio vuo-
delle 2015 kohtelee taidetta ja kulttuuria varsin
kohtuullisesti, vaikka tukien ja määrärahojen
suunta on ollut laskeva myös tällä saralla. Isossa
kuvassa taiteen ja kulttuurin määrärahat vähene-
vät vuonna 2015 vain 3,167 milj. euroa verrattu-
na kuluvaan vuoteen. Tätä voidaan pitää melko
kohtuullisena nykyinen taloustilanne huomioon
ottaen. Enemmän vaikutusta voi olla rahoituk-
sen jyvityksen muutoksella, kun säästöt kohdis-
tuvat joillekin osa-alueille enemmän kuin muil-
le. Veikkauksen voittovaroilla on viime vuosina
ollut yhä suurempi merkitys taiteen ja kulttuurin
rahoituksessa.

Tekijöiden omaisuuden suojan ja yhdenver-
taisen kohtelun turvaamiseksi oikeus lainaus-
korvaukseen tulee tulevaisuusvaliokunnan mie-
lestä laajentaa koskemaan myös opetus- ja tutki-
muskirjastoista tapahtuvaa lainaamista.

Lisäksi hyvitysmaksun tuotto on saatava EU-
lainsäädännön edellyttämälle tasolle.

*Tulevaisuusvaliokunnan mielestä halli-
tuksen esityksessä vuoden 2015 talousar-
vioksi lainauskorvauksiin esitetty 150 000
euron korotus on askel oikeaan suuntaan.*

Tämäkään toimenpide ei kuitenkaan vielä ole riittävä nostamaan lainauskorvauksia eduskunnan useasti edellyttämälle pohjoismaiselle tasolle.

Lausunto

Lausuntonaan tulevaisuusvaliokunta esittää,

että valtiovarainvaliokunta ottaa edellä olevan huomioon.

Helsingissä 22 päivänä lokakuuta 2014

Asian ratkaisevaan käsittelyyn valiokunnassa ovat ottaneet osaa

pj. Päivi Lipponen /sd
jäs. Mikko Alatalo /kesk (osittain)
Olli Immonen /ps
Harri Jaskari /kok
Kalle Jokinen /kok
Saara Karhu /sd
Antti Lindtman /sd

Jaana Pelkonen /kok (osittain)
Antti Rantakangas /kesk (osittain)
Kimmo Tiilikainen /kesk
Sinuhe Wallinheimo /kok
Ville Vähämäki /ps (osittain)
vjäs. Johanna Jurva /ps (osittain)
Anne Louhelainen /ps.

Valiokunnan sihteereinä ovat toimineet

pysyvä asiantuntija Olli Hietanen
valiokuntaneuvos Paula Tiihonen.